

Др Марко Улићевић,
Пољопривредни институт — Титоград

Нека искуства са лозним подлогама у Црној Гори*

Први расадници америчке лозе основани су у Црној Гори још крајем прошлог вијека. Према Годишњем извјештају о Књажевској црногорској земљодјелској школи у Подгорици за школске 1894-1896. год., Цетиње, 1896 (цитирано по Павићевићу 2) у школском расаднику значајну површину заузимао је матичњак америчке лозе у којему је гајено пет врста лозних подлога: *Riparia tomentosa*, *Riparia glabra*, *Rupestris*, *Solonis* и *Berlandieri*. За њих се „нашло да ће на основу хемијских анализа изведених на земљишту из свију виноградних предјела Црне Горе најбоље напредовати у нашим крајевима“. Из овога се види, поред осталог, да је већ тада у Црној Гори била схваћена опасност коју филоксера представља за винову лозу, да је била позната пустош коју је она проузроковала у виноградарству Француске и других земаља, да се њена појава очекивала и у Црној Гори и да су предузимане озбиљне мјере да се она што спремније дочека. Треба имати у виду да су у то вријеме у Црној Гори радили и руководили привредом и пољопривредом веома квалификовани стручњаци, међу којима су били и лауренти *Ecole national d'agriculture* из Монпељеа, центра виноградарске науке, ученици познатих виноградарских стручњака и научних радника *Viala*, *Ravasa* и др. Они су, свакако, били у току тадашњих напора и достигнућа виноградарске науке и праксе. О томе свједочи и уређење самог школског расадника, у којем је био подигнут, поред осталог, сортиментски виноград са око 20 сората „фине је-

*) Реферат саопштен на Југословенском савјетовању и симпозијуму о лозним подлогама, Херцег-Нови, 9-11. новембра 1972.

вропске лозе“ ради њиховог проучавања и одабирања између њих најпогоднијих за наше услове производње, а такође и ради упознавања ученика са њима, затим виноград са домаћом лозом, као и мањи виноград са калемљеном лозом. Штавише, био је утврђен и тачно одређен план за који се крај која америчка лоза препоручује као подлога. По овом плану биле су одређене следеће подлоге: за Ђемовско — *Rupestris*, за Дољане — оцједне положаје *Rupestris* а влажне *Riparia tomentosa*, за Бери — оцједне положаје *Riparia glabra*, а влажне *Solonis*, за Зету *Rupestris*, за Ждребаоник — *Berlandieri* или *Rupestris*, за Дреновштицу, оцједне положаје *Riparia glabra*, а влажне *Solonis*, за Шобајиће — *Solonis*, за Годиње — *Solonis*, за Глухи До — *Riparia glabra*, за Бар — оцједне положаје *Rupestris*, а за влажне *Solonis*, за Мркојевиће — *Berlandieri*, за Улцињ — *Riparia glabra* и за Жупу цеклинску за оцједне положаје *Riparia tomentosa* и за влажне *Solonis*. Појава филоксере очекивала се, дакле, сасвим спремно и на нивоу тадашњих достигнућа. Многе из садашњег веома богатог и разноврсног спектра подлога тада нијесу биле познате. Овако детаљно разрађен план није више поновљен, чак ни у најновије вријеме, кад се, несумњиво, располаже са много ширим сазнањима и богатијим избором.

Упоредо са подизањем првих матичњака америчке лозе почело је и подизање калемљених винограда. У расаднику Пољопривредне школе произвођен је садни материјал а калемљени виноград Школе, највјероватније, био је и први калемљени виноград у Црној Гори. Напреднији и имућнији виноградари, као и породице ученика ове школе, свакако су садили калемљену лозу али у мањем обиму. О томе нијесу познати детаљнији подаци нити сачувана било каква искуства.

Пољопривредна школа у Подгорици затворена је 1898, а умјесто ње основани су по нахијама државни расадници (Даниловград, Бар, Сотонићи, Лимљани). Пошто је филоксера још дуго поштеђела црногорске винограде, то ни ефекат тих расадника за развој виноградарства није нарочито значајан. Неки од њих наставили су дјелатност и у старој Југославији. Производњом лозног садног материјала у тадашњој Зетској бановини бавили су се 1930. године, према Томићу (4) расадници у Чибачи, Вирпазару и Даниловграду. Они су те године произвели 211 000 резница америчке лозе, 8 000 прпорака и 17 000 ожиљених калемова. Заступљене су биле следеће подлоге: *Riparia x Rupestris Schwarzmann*, *Riparia x Rupestris 3309*, *Rupestris du lot*, *Aramon x Rupestris Ganzin № 1* и *Riparia x Berlandieri Teleki 8В*. Од оних подлога са којима се почело у Подгорици задржана је, дакле, само *Rupestris*.

Према Стојановићу (3) филоксера је захватила Јужну Далмацију 1920. а Херцеговину у јачем степену 1918. Он такође

тврди да су (1929) виногради у Црној Гори начети од филоксере и да је једна трећина њихове укупне површине већ обновљена калемљеном лозом. Међутим, према Томићу (4) филоксера ни 1930. није још била службено утврђена ни у једном срезу на подручју тадашње Црне Горе. У Зетској бановини тада су филоксером били заражени само виногради у срезovima: корчуланском, дубровачком, столачком, требињском и љубињском. С друге стране, према званичним статистичким подацима за 1939. год. (15), од укупно 1 114 хектара винограда европске лозе на подручју Црне Горе била су свега 142 хектара засађена лозом калемљеном на америчкој подлози, од чега 102 хектара, дакле главнина, у срезу Боко которском.

Као што смо се могли увјерити из послеријатних обилазака и анкетирања учешће калемљених винограда, у сваком случају, није било потцијењено. Чак и у Боки ријетко смо наилазили на калемљени виноград у чистој култури, иако су многи виноградарски имали по неку калемљену лозу, нарочито стоне сорте. О употребљиваним подлогама нијесмо могли добити никаквих података али смо се детерминацијом на основу избојака могли увјерити да се претежно ради о *du Lotu*, *Schwarzman*-у, 3309 и *Teleki 8B*. То се, уосталом, прилично добро поклапало са приказаном заступљеношћу подлога у расадницима а такву структуру подлога наводи и Мијучковић (1). Из тог периода нијесмо могли доћи ни до каквих поузданих закључака о вриједности употребљаваних подлога. Стекли смо, ипак, утисак да је лоза на *Schwarzman*-у и 3309 нешто слабије бујности, у том правцу било је мјестимично и жалби произвођача, али није било могућности за поређење.

Сортиментски и други виногради на државним економијама и при расадницима који су преживјели ратна пустошења били су сви калемљени али обично је употребљавано више подлога без неке система и плана. Посматрањем тих винограда од 1952. па даље нијесу се могле запазити битније разлике у вриједности појединих употребљаваних подлога и њиховом утицају на бујност и родност лозе.

У току посљедњег рата виноградарство у Црној Гори је много страдало, јер је активно становништво било онемогућено да се њиме нормално бави. Тада је уништен и расаднички потенцијал, па се по ослобођењу морало почињати скоро сасвим изнова.

Опадање виноградарства настављено је и после рата. Велики је број становништва изгинуо, много их је отишло са села, а, уза све то, појавила се и филоксера, која је 1950. утврђена у Црмници, центру Црногорског виноградарства. Срећом тада започиње подизање винограда на друштвеним газдинствима чиме се знатно компензира пропадање винограда на селу.

Филоксе́ра данас постоји у свим црногорским виногорјима али она се у нас шири знатно спорије него у другим крајевима у којима преовлађују виногради у чистом засаду. Тако и у Црмници, читавих двадесет година пошто је у њој утврђена појава филоксере, постоје веома стари засади некалемљене лозе. На индивидуалним газдинствима некалемљена лоза и даље изразито преовлађује, мање или више, у свим крајевима а нарочито у брдовитој околини Титограда.

Подизање плантажних винограда на друштвеним газдинствима у Црној Гори почиње 1949. и то најприје у околини Титограда. Ожиљени лозни калемови за прву садњу набављени су из расадника у СР Србији и то сорте прокупац и пловдина, уз иешто мјешавине стоних сората, окалемљени углавном на Teleki 8В и Koberu 5ВВ уз примјесу du Lota и других подлога. За даљу садњу ожиљени лозни калемови вранца и кратошије произведени су на самом газдинству на резницама набављеним из других република, док су за стоне сорте набављени ожиљени лозни калемови. Као подлога највише је коришћена Kober 5ВВ, уз Teleki 8В и du Lot. Учешће других подлога (41 В и др.) било је споредно. На тај начин подигнути су сви плантажни виногради у базену Скадарског језера у укупној површини од око 400 ha (Љешкопоље, Зета, Бјелопавлићи, Црмничко поље) а такође и виногради на Приморју (Суторина, Тиватско поље, Мрчево поље, Сутоморе, Улцињ). Први плантажни виногради нијесу дали очекиване резултате услед слабе припреме земљишта, слабог садног материјала и непрописне његе. У њима је редовно било много празних мјеста а чокоти су често били закржљали. Стога су многи од њих нешто касније искрчени. Подлога ту није играла значајнију улогу. То се јасно показало на другим виноградима са истом сортом и подлогом који су подизани на истим локацијама али уз бољу припрему земљишта, бољи садни материјал и бољу његу, те су дали одличне резултате. Тамо гдје је земљиште оцједно и довољно дубоко, виногради су добре бујности, добро рађају и дају добар квалитет грожђа на свим употријебљеним подлогама. На плићим и скелетнијим земљиштима, каква су нека у околини Титограда, виногради такође дају веома добре резултате на свим подлогама, нарочито ако се примјењује наводњавање у току летних суша. Ако наводњавање није обезбијеђено, виногради на тим земљиштима често трпе од суше. Неријетко долази до жућења па чак и опадања доњег лишћа, обично крајем јула и почетком августа, па и до већења и мекшања зелених бобица, које послије тога не могу више нормално сазрети. Пошто се ове појаве у околини Титограда у великој мјери манифестују и на некалемљеној лози, оне су везане више за земљиште и климатске услове него за одређену подлогу.

Послије застоја од скоро десетак година настављено је подизање плантажних винограда у околини Титограда (Љешко-

поље). За њих је први пут у нас употријебљена подлога Richter 99. На њој су калемљене вранац, мерло и кардинал. Први од ових винограда завршили су четврту вегетацију. На основу досадашњих посматрања не би се могло рећи да су они показали боље резултате од винотрада подигнутих на 5BB, du Lotu или другим подлогама.

Сумирајући искуства из произведених винограда може се констатовати да су све коришћене подлоге у Црној Гори, међу којима је највише заступљен Kober 5BB, дале задовољавајуће резултате како у околини Титограда, тако и у пријезерским и приморским пољима. То су углавном потврдила и систематска проучавања подлога која је вршио Пољопривредни институт у Титограду.

Први огледни виногради са лозним подлогама у Црној Гори посађен је 1958. у Љешкопољу на тек формираном Огледном имању Пољопривредног института Титоград. Проучавања су имала за циљ да се утврди подлога која ће најбоље одговарати шљунковито-каменитим, недовољно дубоким и посушним земљиштима у околини Титограда, као и нашим домаћим сортама вранцу, кратошији и разаклији. Поред 5BB и du Lota, огледима су обухваћене неке Paulsenove, Ruggerove и Richterove селекције, као и 41 В, укупно 10 подлога. Огледни виноград није уопште наводњаван. На основу резултата постигнутих закључно са 1970. годином, када су проучавања обустављена због недостатка финансијских средстава, утврђено је да су све заступљене подлоге дале задовољавајуће резултате. Између њих нема нарочито велике разлике ни у родности али се ипак међу најбољим у сваком погледу налази 5BB. Претпоставка да је ова подлога осјетљивија на сушу, што се, поред осталог, изводи и из њеног хабитуса, није се у овом случају показала као оправдана. Детаљније о овим проучавањима биће ријечи у посебном саопштењу (11).

Подлоге 5BB и du Lot упоредо су проучаване у оквиру ширих и комплексних огледа са сортом вранац, такође у Љешкопољу. Обје подлоге дале су веома добре и приближно исте резултате како у необрађиваним — затрављеним или голим, тако и у плитко и нормално обрађиваним виноградима, уз наводњавање или без њега, уз ђубрење или без ђубрења. Ипак, на затрављеним, ненаводњаваним и неђубреним површинама 5BB је показао нешто бољу родност и бујност него du Lot, из чега би се могло закључити да је отпорнији на сушу која је у овим третманима морала доћи до највећег изражаја. О овоме је било више ријечи у посебном саопштењу на II Конгресу виноградача и винара СФРЈ у Охриду 1967. (9, 10).

На основу посебних огледа у условима наводњавања, о којима је такође било више ријечи на Конгресу у Охриду (8), показало се да се вранац и кратошија могу у околини Титограда

успјешно гајити како на 5 ВВ, 8 В, du Lotu и 41 В тако и на 5 Paulsenovih и 2 Ruggerove селекције, као и на R 110. Ниједна од њих није показала неку одлучујућу предност, а 5 ВВ била је међу најбољима, нарочито за вранац.

Огледима у околини Улциња, чији су резултати, такође, обрађени у посебном саопштењу (12), било је обухваћено 8 подлога (5 ВВ, 8 В, 41 В, du Lot, Р 775, Р 779, R 110 и Portalis) и 7 сората винове лозе, међу којима једна винска (вранац) и 6 стоних (јулски мускат, краљица винограда, мускат хамбург, афус али, италија и султатина). На основу десетогодишњих резултата може се закључити да су све ове сорте, осим султанине, дале на свим подлогама ванредно добар род и веома добар квалитет прожђа, уз натпросјечну бујност лозе. При томе ни Portalis, на којој су били окалемљени само краљица, хамбург и афус али, није нимало заостајала за другим подлогама. То се може објаснити релативно погодним, дубоким и оцједним земљиштем са ниским садржајем креча.

Сада су на плитким земљиштима Ђемовског поља већ четири године у току два огледа са подлогама оба у условима наводњавања. У једном је вранац на шест подлога (5 ВВ, 8 В, du Lot, Р 1 103, Ru 140, R 110 и R 99) и на сопственом коријену а у другом кардинал на 4 подлоге (5 ВВ, du Lot, R 110 и R 99). Први резултати обрађени су такође у посебним саопштењима (13, 14). Они показују да и у тим условима 5 ВВ задовољава иако заостаје за 140 Ru и 1 103 R, а, с друге стране, да R 99 ни у чему не надмашује R 110 или било коју другу подлогу.

Прилично уједначени резултати постигнути у нашим проучавањима лозних подлога у Љешкопољу, околини Улциња и Ђемовском пољу могу се објаснити, прије свега, релативно повољним земљиштем за винову лозу у којем ниједан негативни фактор, укључујући ту и креч, није толико изражен да инхибира нормалан развој чокота на свим тим подлогама. Повољни земљишни услови постоје и у већем дијелу приморских поља, а она су главни потенцијал за нове винограде, уколико су довољно дренирана и ослобођена сувишних вода. Но, без обзира на досадашње резултате проучавања подлога, треба наставити на започетим и проширити их нових огледима, обухватајући друге сорте, друге подлоге и друге локације. Прилично релативна уједначеност постигнута кроз просјек првих десетак година не мора се наставити и даље, већ може доћи до јачег диференцирања у одмаклом добу винограда, а поготову у његовој старости. Само ако се та проучавања наставе до краја живота винограда могу се извући поуздани закључци о вриједности појединих подлога, јер се само тако може утврдити утицај једне подлоге на дуговјечност винограда, што је веома значајно са економског аспекта, у чему се оне могу веома много разликовати.

Производња лозног садног материјала у нашој републици последњих десетак година заснивала се скоро искључиво на 5 ВВ. Ове године (пролеће 1972) формиран је и први матичњак са Richter 99 (агрокомбинат „Тринаести јул“ — Зета). Досадашња проучавања не иду у прилог оваквој оријентацији. Иако је 5 ВВ дао добре резултате на нешто дубљим и плоднијим земљиштима, нарочито за вранац и разаклију, на плитким земљиштима значајно преимућство имала је Rugger- ова селекција 140, која припада истој групи као и 99 и 110 R (Berlandieri — Rupestris) али се показала бољом од њих. О томе, као и осталим резултатима систематског проучавања лозних подлога, требало би и те како водити рачуна при даљем подизању винограда у нас.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мијушковић Ђ.: Наша виногорја. Календар пољопривреде и шумарства за 1948. Титоград, 1948.
2. Павићевић Љ.: Прве пољопривредне школе у Црној Гори. Пољопривреда и шумарство, бр. 3-4, Титоград, 1964.
3. Стојановић М.: Ново виноградарство. Београд, 1929.
4. Томић С.: Виноградарство. Илустровани алманах — шематизам Зетске бановине. Сарајево, 1931.
5. Улићевић М.: Осврт на неке проблеме нашег виноградарства. Наша пољопривреда бр. 3, Титоград, 1955.
6. Улићевић М.: Нека искуства и запажања из досадашњег рада у нашим плантажним виноградима. Наша пољопривреда бр. 2/II, Титоград, 1956.
7. Улићевић М.: Прилог рејонизацији виноградарства у Црној Гори. Наша пољопривреда бр. 2/V — Титоград, 1959.
8. Улићевић М.: Утицај подлога на принос грожђа и вегетативни потенцијал сорти вранац и кратошија у Љешкопољу. Виноградарство и винарство, бр. 2/1 — Београд, 1968.
9. Улићевић М.: Прилог проучавању утицаја система одржавања земљишта у винограду на бујност и родност лозе и на квалитет грожђа. Виноградарство бр. 5/III — Београд, 1969.
10. Улићевић М.: Утицај система одржавања земљишта у винограду, наводњавања и ђубрења винограда на бујност и родност лозе и на квалитет грожђа. Пољопривреда и шумарство бр. 1/XV — Титоград, 1969.
11. Улићевић М.: Прилог утврђивању најпогоднијих лозних подлога за наводњавање винограда у околини Титограда. Саопштење на Југословенском симпозијуму о лозним подлогама — Херцег-Нови, 9-11. новембра 1972.
12. Улићевић М.: Резултати проучавања неких лозних подлога у околини Улциња. Саопштење на Југословенском симпозијуму о лозним подлогама, Херцег-Нови, 9-11. новембра 1972.

13. Улићевић М., Мишковић Р.: Први резултати проучавања утицаја лозних подлога на родност, бујност и квалитет гроздја вранца у Ђемовском пољу, код Титограда. Саопштење на Југословенском симпозијуму о лозним подлогама, Херцег-Нови, 9-11. новембра 1972.
14. Улићевић М., Мишковић Р.: Прилог утврђивању најпогоднијих лозних подлога на кардинал на скелетним плитким земљиштима. Саопштење на Југословенском симпозијуму о лозним подлогама, Херцег-Нови, 9-11. новембра 1972.
15. *** Пољопривредна годишња статистика за 1939. год. Београд, 1940.